

Os (Fórum občianskej spoločnosti)

2004

- **Alexander Matuška:** *Svet a my* (1-2, s. 4)
 - (...) strach pred novým – typický znak duchovnej neslobody.
- **Jozef Bátora:** *Identita a štátny záujem* (1-2, s. 16-21) O čo ide v slovenskej zahraničnej politike?
 - **Václav Havel (2001)**
 - (...) mír, partnerství a spolupráce jsou myslitelné jen mezi těmi, kteří vědí, kým jsou. Vědomí vlastní identity je základním předpokladem jakéhokoli dobrého vztahu s někým jiným. Nevím-li, kdo jsem, kým chci být, co chci, kde končím a kde začínám, pak můj vztah ke světu a k mému okolí bude vždycky napjatý, plný podezírání, provázený komplexem méněcennosti zakrývaným velkohubým chvastáním. Kdo nemá pořádek v sobě či doma, pokouší se vnucovat jakousi svou zástupnou představu pořádku všem ostatním. Nedůvěra k sobě a nejistota o vlastní identitě probouzí zákonitě nedůvěru k celému světu, podezírání světa ze zlých úmyslů a posléze agresivitu...
- **Slavoj Žižek:** *Prebieha „tichá revolúcia“* (1-2, s. 43-56)
 - **Gilbert Keith Chesterton (Ortodoxia)**
 - Ľudia, ktorí začínajú bojovať proti cirkvi za slobodu a ľudskosť, končia tak, že odhodajú slobodu aj ľudskosť, len aby mohli bojovať proti cirkvi.
- **Timothy Garton Ash:** *Od beznádeje k nádeji* (1-2, s. 101-103)
 - Zvířatí a zaspalí na vlastních vavřínoch je prehra, byť porazený a nevzdať sa, to je víťazstvo.
- **Arthur Schopenhauer:** *O genialite* (1-2, s. 110-121)
 - (...) normálna hlava nepodáva celkom čisto objektívny obraz vecí, lebo ak sila jej názoru nie je pobádaná a poháňaná vôľou, ihneď sa unaví a stane sa nečinnou, keďže nemá dosť energie, aby z vlastnej elasticity a *bezüčelne* uchopovala svet čisto objektívne. Kde sa to naopak deje, kde je v mozgu toľký prebytok predstavivosti, že *bezüčelne* podáva takýto čistý, zreteľný, objektívny obraz vonkajšieho sveta, ktorý je nepoužiteľný pre zábery vôle, ba pri vyšších stupňoch na ne pôsobí rušivo a dokonca sa pre ne môže stať škodlivým. Tam už je prítomná prinajmenšom dispozícia pre onú abnormalitu, ktorá sa označuje menom *genialita*. To meno naznačuje, že tu, zdá sa, bude činné čosi cudzie vôle, t. j. vlastnému ja, takpovediac akýsi zvonku prístupujúci *génus*.
 - Keby (...) všetko naše nazeranie bolo vždy viazané na reálnu prítomnosť vecí, jeho látku by celkom ovládala náhoda, ktorá zriedkavo prináša veci v pravý čas, zriedkavo ich účelovo usporadúva a väčšinou nám ich predvádza na veľmi nedokonalých exemplároch. Preto potrebujeme *fantáziu*, aby bolo možné zdokonaľiť, usporiadať, vylíčiť, zachytiť a ľubovoľne zopakovať všetky významné obrazy života vždy podľa toho, ako si to žiadajú účely hlboko prenikajúceho poznania a významného diela, ktorým má byť toto poznanie zdelené. V tom spočíva vysoká hodnota fantázie, ktorá je nenahraditeľným nástrojom génia. Len vďaka nej si totiž génus, vždy podľa požiadaviek súvislosti svojej tvorby, básnenia či myslenia, môže sprítomniť každý predmet či proces v živom obraze a čerpať tak čerstvú potravu z prazdroja všetkého poznania, teda z názorného poznania. Kto je nadaný fantáziou, ten je schopný takpovediac citovať duchov, čo mu v pravý čas zjavujú pravdy, ktoré nahá skutočnosť vecí predkladá len slabo, len zriedkavo a väčšinou v nevhodný čas. Preto kto nemá fantáziu, vzťahuje sa k nemu tak, ako sa k útesu pripútaná lastúra, ktorá musí čakať na to, čo jej prinesie náhoda, vzťahuje k voľne sa pohybujúcemu, ba okrídlenému zvieraťu. Človek bez fantázie totiž nepozná nijaký iný než skutočný zmyslový názor, a kým sa mu ten (...) nedostane, ohľadáva pojmy a abstrakcie, ktoré sú predsa iba škrupinami a šupkami poznania, a nie jeho jadrom. Nikdy nevykoná nič veľké, iba ak v počítaní a matematike.
 - (...) skutočný predmet [poznávania génia] (...) netvorí jednotlivé veci, ale v týchto predmetoch sa zračiace platónske idey. Vidieť v jednotlivom vždy všeobecné je práve základnou črtou génia, kým normálny človek poznáva v jednotlivom vždy iba jednotlivé ako také. (...) Stupeň, v akom každý nielen myslí, ale priamo uzrie v jednotlivé veci alebo iba ju, alebo aj viac či menej všeobecného až po to najvšeobecnejšie rodu, je meradlom jeho priblíženia sa géniovi. V súlade s tým je skutočným predmetom génia iba podstata vecí vôbec, to všeobecné v nich, celok.

- Čo sa nazýva vzplanutím génia, hodinou posviacky, okamihom nadšenia, nie je nič iné, než oslobodenie sa intelektu, ktorý, dočasne zbavený svojej služby vôle, neupadá do nečinnosti či malátnosti, ale na krátku chvíľu je činný len sám od seba, dobrovoľne. Vtedy je najčistejší a stáva sa jasným zrkadlom sveta. Úplne oddelený od svojho pôvodu, vôle, je totiž samým svetom ako predstavou, koncentrovaným v *jednom* vedomí. V takýchto okamihoch sa tvorí takpovediac duša nesmrteľných diel. Naopak pri každom zámernom premýšľaní intelekt nie je slobodný, keďže ho vedľa a tému mu predpisuje vôľa.
- Vôľa, v ktorej intelekt korení, stavia sa na odpor každej jeho činnosti, zameranej na čosi iné, než sú jej účely. Preto je intelekt schopný čisto objektívneho a hlbokého chápania vonkajšieho sveta len vtedy, keď sa od tohto svojho koreňa aspoň dočasne oddelil. Pokiaľ s ním ešte ostáva spojený, vlastnými prostriedkami nie je schopný nijakej činnosti, ale spí v otupenosti, kým ho vôľa (záujem) neprebudí a neuvedie do pohybu. Ak sa tak deje, intelekt je síce veľmi vhodný na poznávanie vzťahov vecí podľa záujmov vôle, ako to robí bystrá hlava, ktorá vždy musí byť hlavou bdelou, t. j. chcením živo podnecovanou, práve preto je však neschopný uchopiť čisto objektívnu podstatu vecí. Chcenia a účely ho totiž robia takým jednostranným, že na veciach vidí len to, čo sa na ne vzťahuje, ostatné sa však čiastočne stratí a čiastočne vstúpi do vedomia sfalšované.
- (...) všetko závisí od toho, čomu človek prikladá skutočnú *vážnosť*. Takmer všetci ju prikladajú výlučne vlastnému blahu a blahu svojich blízkych, preto sú schopní podporovať len to, a nič iné. Nijaké predsavzatie, nijaké svojvoľné a zámerné úsilie ani neprepožičiava, ani nenahrádza, ani neusmerňuje pravú, hlbokú, skutočnú vážnosť. Tá totiž ostáva vždy tam, kde ju položila príroda, a bez nej sa všetkým možno zaoberať iba polovičato. Z toho istého dôvodu sa geniálni jedinci často zle starajú o vlastný blahobyt. Ako olovené závažie vždy prinavráti teleso do tej polohy, akú si žiada jeho ním determinované ťažisko, tak i pravá vážnosť človeka pritiahne sily a pozornosť jeho intelektu vždy tam, *kde leží*. Všetko ostatné človek robí bez pravej vážnosti. Preto iba veľmi zriedkavo sa vyskytujú, abnormní ľudia, ktorých pravá vážnosť nespočíva v osobnom a praktickom, ale v objektívnom a teoretickom, sú schopní chápať a nejakým spôsobom zreprodukovať to, čo je na veciach a svete podstatné. Takáto vážnosť individua, spadajúca mimo neho, do *objektívneho*, je čímisi ľudskej prirodzenosti cudzím, neprirodzeným, vlastne nadprirodzeným: predsa však len ňou je človek *veľký*, a podľa toho sa má jeho tvorba pripísať od neho odlišnému *géniovi*, ktorý sa ho zmocňuje. Takémuto človeku je jeho maľovanie, básnenie či myslenie *účelom*, ostatným je *prostriedkom*. Títo sa starajú o *svoju vec*, a spravidla ju vedľa dobre podporiť, lebo sa prispôbujú svojim súčasným, pripravení slúžiť ich potrebám a náladám: preto väčšinou žijú v šťastných pomeroch, kým ten prvý často vo veľmi biednych. On totiž svoje osobné blaho obetuje *objektívnemu* účelu: a inak ani nemôže, lebo tam leží jeho vážnosť. Oni naopak. Preto sú *malí*, no on je *veľký*. Primerane tomu je jeho dielo na všetky časy, no uznania sa mu dostáva väčšinou až od nasledujúcich generácií. Oni žijú a umierajú so svojou dobou. *Veľký* je iba ten, kto sa pri svojom pôsobení, či už je praktické alebo teoretické, *nestará o svoju vec*, ale sleduje len objektívny účel. Veľký je dokonca aj vtedy, keď je tento účel v praktickej oblasti nepochopený, ba aj keby mal byť v dôsledku toho zločinom. To, že sa *nestará o seba a svoju vec*, robí ho za každých okolností *veľkým*, *malé* je oproti tomu všetko usilovanie sa o osobné účely, lebo koho pobáda k činnosti ono, poznáva a nachádza sa len vo svojej vlastnej, mizivo malej osobe. Kto je naopak *veľký*, poznáva sa vo všetkom, a preto v celku. Nežije, ako tamtí, iba v mikrokozme, ale ešte viac v makrokozme. Práve preto mu záleží na celku a on sa ho pokúša uchopiť, aby ho zobrazil, vysvetlil alebo naň prakticky pôsobil. Celok mu totiž nie je cudzí, cíti, že sa ho týka. Pre tento rozsah jeho sféry ho nazývajú *veľkým*. Preto onen vznešený predikát patrí iba alebo v nejakom zmysle, pravému hrdinovi alebo géniovi: znamená, že v protiklade s ľudskou prirodzenosťou tí (...) sa nestarali o svoju vlastnú vec, že nežili pre seba, ale pre všetkých.
- Nie v sláve, ale v tom, čím sa sláva získava, spočíva hodnota (...).
- Často pozorovaná príbuznosť geniality so šílenstvom spočíva najmä práve na onej pre genialitu podstatnej, predsa však protiprirodzenej oddelenosti intelektu od vôle.
- (...) muž činu, čo vyniká v praktickej oblasti, má celú a plnú mieru intelektu, ktorú si žiada energická vôľa, kým väčšina ľudí chýba aj tá. Genialita však pozostáva z úplne abnormnej, skutočnej nadmernosti intelektu, aký nepotrebuje nijaká vôľa. Práve preto sa muži pravých diel vyskytujú tisíckrát zriedkavejšie než muži činu. Práve oná abnormná nadmernosť intelektu je tým, vďaka čomu intelekt nadobúda jednoznačnú prevahu, oddeľuje sa od vôle, a zabudnúť na svoj pôvod je slobodne činný z vlastnej sily a pružnosti. A z toho vznikajú výtvyry génia.
- Práve to, že genialita pozostáva z pôsobenia slobodného intelektu, t. j. intelektu emancipovaného od služby vôle, má za následok, že jej produkty neslúžia nijakým užitočným účelom. Či už sa muzicíruje, filozofuje, maľuje alebo básni, dielom génia nie je nijaká použiteľná vec. Nebyť užitočným patrí k charakteru diel génia: je to ich šľachtický list. Všetky ostatné ľudské diela sú tu pre zábavu alebo na uľahčenie našej existencie; len tie, o ktorých tu hovoríme, nie; len tie sú tu samy pre seba, a v tomto zmysle ich treba pokladať za výkvet alebo čistý výnos

jestvovania. Preto nám pri kochaní sa nimi zaplesá srdce: ním sa totiž vynárame z ťažkého pozemského éteru potrebnosti. – Analogicky tomu, krásu aj inak vidíme len zriedkavo v jednote s užitočnosťou. Vysoké a krásne stromy nerodia ovocie a ovocné stromy sú len malé a škaredé zákrpky. Plná záhradná ruža je neplodná, no malá, divá, takmer nevoňajúca, tá áno. Najkrajšie budovy nie sú úžitkové: chrám nie je obytný dom. Ak je človek vysokého, zriedkavého duchovného nadania donútený venovať sa iba nejakému užitočnému zamestnaniu, na ktoré by stačil aj ten najobyčajnejší, je to, akoby sa cenná, najkrajšími maľbami vyzdobená váza používala ako hrniec na varenie. A porovnávať užitočných ľudí s geniálnymi je ako porovnávať stavebné kamene s diamantmi.

- Čisto praktický človek (...) používa svoj intelekt na to, na čo ho určila príroda, totiž na chápanie vzťahov vecí, čiastočne vzájomných, a čiastočne ich vzťahov k vôli poznávajúceho individua. Génus ho naopak používa proti jeho určeniu, na chápanie objektívnej podstaty vecí. Jeho hlava teda neprináleží jemu, ale svetu, k objasneniu ktorého v akomkoľvek zmysle prispieva. Z toho musia pre takto privilegované individuum vyplývať rozmanité *nevýhody*. Jeho intelektu budú totiž vo všeobecnosti vlastné chyby, ktoré sa obyčajne vyskytnú pri každom nástroji používanom na to, na čo nebol určený. Predovšetkým bude takpovediac sluhom dvoch pánov tým, že pri každej príležitosti sa odpúta od služby určeniu, ktoré mu zodpovedá, aby sledoval svoje vlastné účely, čím vôľu často veľmi nevhodne zradí, a takto nadané individuum sa potom stane pre život viac či menej nepoužiteľným, ba svojím správaním bude chvíľami pripomínať šialenca. Okrem toho, vďaka svojej vystupňovanej poznávacej sile bude vo veciach vidieť viac to všeobecné než jednotlivé, kým služba vôli si žiada hlavne poznanie jednotlivého.
- Všetky veľké teoretické výkony, nech sa týkajú čohokoľvek, vznikajú tým, že ich pôvodca zameria všetky sily svojho ducha na jeden bod, v ktorom ich koncentruje a nechá splynúť tak silno, pevne a výlučne, že celý ostatný svet pre neho zmizne, a jeho predmet vyplní celú jeho realitu. Práve táto intenzívna a násilná koncentrácia, ktorá patrí k privilegiám génia, zameria sa občas aj na predmety skutočnosti a na záležitosti denného života, a tie pod takýmto ohniskom nadobudnú také monstruózne zveličenie, že pôsobia ako blcha, ktorá v mikroskope získa veľkosť slona. Preto veľmi nadané individua občas aj pre maličkosti upadnú do prudkých afektov najrozličnejšieho druhu, ktoré sú pre ostatných nepochopiteľné, a ich smútok, radosť, starosti, obavy či zlosť vyvolajú veci, ktoré by bežného človeka nechali celkom pokojným. Preto teda géniovi chýba *triezvosť*, ktorá spočíva práve v tom, že vo veciach nevidíme nič iné, než čo im, zvlášť s ohľadom na naše možné účely, skutočne patrí. Preto nijaký triezvy človek nemôže byť géniom.
- **Chamfort**
 - Iba máloktoľto bremeno tak veľmi bráni človeku mať veľa priateľov, ako priveľké prednosti.
- (...) genialita môže toho, kto je ňou obdarený, v čase, keď sa jej oddáva a kochá sa pôžitkom z nej, hlboko oblažovať. Rozhodne mu však nepripravuje šťastnú cestu životom, ale skôr jej opak.
- *Talent* je schopný vykonať to, čo prekračuje výkonnosť, no nie chápanosť ostatných, preto ihneď nachádza svojich ctiteľov. Oproti tomu výkon *génia* presahuje aj ich chápanosť, preto si ho bezprostredne neuvedomia. Talent je podobný strelcovi, čo traťí cieľ, ktorý iní nevedia zasiahnuť; génus tomu, kto zasiahne cieľ, na ktorý ani nedovidia. Preto sa o tom dozvedia len sprostredkovane, teda neskoro, a aj vtedy tomu iba uveria.
- **Goethe**
 - Napodobňovanie je nám vrodene, ale čo treba napodobniť, nepozná sa ľahko. Zriedkakedy nájdeme veci znamenité, zriedkavejšie si ich vážime.
- **Chamfort**
 - S hodnotou ľudí je to ako s hodnotou diamantov, ktoré po istý stupeň svojej veľkosti, rýdzosti a dokonalosti majú pevnú a určenú cenu, no za týmto stupňom už nemajú ani cenu, ani kupcov.
- **Francis Bacon**
 - Najnižšie cnosti nachádzajú medzi plebsom pochvalu, stredné obdiv a najvyššie nepochopenie.
- **Thilo**
 - (...) každý prináleží k mase viac, než by veril.
- (...) deti sú vo všeobecnosti také bystré, rozumné, vedychtivé, učenlivé, ba celkovo majú pre každú teoretickú činnosť viac chuti a spôsobilosti než dospelí. V dôsledku vývojového procesu majú totiž viac intelektu než vôľe, t. j. než sklonov, žiadostí a vášní. Mozog a intelekt sú totiž jedno, a rovnako je genitálny systém jedno s najprudšou zo žiadostí, ktorú som preto nazval ohniskom vôľe. Práve preto, že neblahá činnosť tohto systému je ešte neprebudená, kým činnosť mozgu je už plná, detstvo je časom šťastia a nevinnosti, rajom života, strateným

Edenom, na ktorý počas celej našej ďalšej životnej cesty túžobne spomíname. Základom onoho šťastia však je, že v detstve celé naše jestvovanie spočíva oveľa viac v poznávaní než v chcení, pričom tento stav ešte k tomu zvonku podporuje novosť všetkých podnetov. Preto má za úsvitu nášho života svet toľko sviežosti, čarovného lesku a príťažlivosti. Malé detské žiadosti, kolísavé sklony a nepatrné starosti sú len slabou protiváhou onej prevládajúcej poznávacej činnosti.

- (...) duchovné sily sa rozvíjajú oveľa skôr než potreby, ktorým majú slúžiť. Tu, ako vo všetkom, príroda postupuje veľmi účelne. V tomto čase prevahy inteligencie totiž človek nazbiera veľké zásoby poznatkov pre budúce potreby, ktoré sú mu zatiaľ cudzie. Jeho intelekt je preto ustavične činný, žiadostivo sa zmocňuje všetkých javov, dumá nad nimi a starostlivo ich odkladá pre budúcnosť, – podobný včele, ktorá v predtuche budúcich potrieb nazbiera oveľa viac medu, než môže spotrebovať. Pochopenie a poznatky, ktoré človek nadobudne do nástupu puberty, sú celkom isto väčšie než všetko, čo sa naučí potom, nech by bol akokoľvek učený. Tie sú totiž základom všetkého ľudského poznania. – Do rovnakého času prevláda v detstvom tele plasticita, ktorej sily neskôr, keď dovŕši svoje dielo, metastázujú na reprodukčný systém, čím s pubertou nastúpi pohlavný pud a postupne nadobudne prevahu vôle. Potom po prevažne teoretickom, vedychtivom detstve nastupuje nepokojný, niekedy búrlivý a niekedy zádušný mládenecský vek, ktorý neskôr prejde do rázneho a vážneho veku mužnosti. Práve preto, že dieťaťu chýba onen zlovestný pud, je jeho chcenie také umiernené a podriadené poznávaniu, z čoho vyrastá onen charakter nevinnosti, inteligencie a rozumnosti, ktorý je vlastný detskému veku. – Teraz už sotva treba vysvetľovať, v čom spočíva podobnosť detstva a geniality: v prebytku síl poznávania nad potrebami vôle a v následnej prevahe čisto poznávajúcej činnosti. Každé dieťa skutočne je do istej miery génium a každý génius do istej miery dieťaťom. Ich príbuznosť sa prejavuje už v naivite a vznešenej prostote, ktorá je základnou črtou pravého génia, a aj v mnohých ďalších črtách, takže istá detinskosť je prirodzenou súčasťou charakteru génia. (...) Každý génius je veľkým dieťaťom už preto, že na svet hľadí ako na čosi cudzie, ako na divadelnú hru, a preto s čisto objektívnym záujmom. V súlade s tým mu rovnako ako dieťaťu chýba ona suchá vážnosť obyčajných ľudí, ktorí, neschopní iných než subjektívnych záujmov, vidia vo veciach vždy iba motívy pre svoje konanie. Kto neostane po celý život tak trochu dieťaťom, ale sa stane vážnym, trievym, úplne usadlým a rozumným mužom, môže byť veľmi užitočným a svedomitým občanom tohto sveta, lenže nikdy nie géniom. Génius je vskutku géniom tým, že si abnormálnym spôsobom po celý život udrží onú pre detstvo prirodzenú prevahu senzitívneho systému a poznávacej činnosti, ktorá sa stane trvalou.

- (...) intelekt, rovnako ako pazúry a zuby, nie je ničím iným než nástrojom v službách vôle.

• **Marián Zouhar: Traktátovská filozofia (1-2, s. 136-139)**

- (...) To, že veta je obrazom skutočnosti, znamená, že ako v obraze, tak aj v skutočnosti existuje niečo, medzi čím je korešpondencia. Jednotlivé prvky zmysluplnej vety, mená, korešpondujú s jednotlivými prvkami skutočnosti, predmetmi (mená pomenúvajú predmety; 3.22, 3.221 [Ludwig Wittgenstein: *Tractatus logico-philosophicus*]). Vďaka tomu veda nadobúda zmysel. To je jadro Wittgensteinovej obrazovej teórie, významu: vety sú obrazom skutočnosti a skutočnosť je významom vety. Pochopiteľne, veta môže byť zmysluplná, a predsa nemusí byť na prvý pohľad jasné, že niečo zobrazuje; ba dokonca by sa dalo povedať, že veľká väčšina viet (nielen vo vede) má takúto povahu. To je síce pravda, ale ak je veta zmysluplná, existuje taká analýza tejto vety, na základe ktorej napokon zistíme, že jednotlivé mená vo vete pomenúvajú niektoré predmety a že usporiadanie mien vo vete zodpovedá usporiadaniu predmetov (slovom, veta a skutočnosť majú totožnú logickú formu). Aby som sa vyjadril úplne korektne, neanalyzovaná veta musí prejsť analýzou, pričom konečným stupňom analýzy je útvar pozostávajúci iba z mien usporiadaných istým spôsobom (teda bez predikátov, spojok a iných výrazov, ktoré pokladáme za dôležité pre vety), pričom usporiadanie mien odzrkadľuje usporiadanie predmetov: ak takéto usporiadanie vo svete existuje, veta je pravdivá, ak neexistuje, je nepravdivá (2.21). Analyzovateľnosť v tomto zmysle je pre vetu podstatná. Pre každú vetu totiž „existuje jedna a len jedna úplná analýza“ (3.25) a to znamená, že veta má takto *jeden* zmysel, je jednoznačná (keby existovalo viac úplných analýz pre jednu vetu, jej význam by bol neurčitý, a *de facto* by nemala žiadny význam).

Z hľadiska vedy a poznania sú dôležité také vety, ktoré sa dajú analyzovať a pre ktoré existuje práve jedna analýza. Aby som bol presný, *všetky* vety, pre ktoré existuje takáto analýza, či už sú pravdivé alebo nepravdivé, sú relevantné pre poznanie. A súhrn všetkých pravdivých viet je celá prírodná veda (4.11). Teda prírodné vedy nie sú ničím iným a všetko, čo možno pravdivo formulovať, patrí do prírodnej vedy. Preto celé poznanie je vedeckým poznaním.

- „(...) Tautológia a kontradikcia sú bez zmyslu[.]“ (4.461). „Tautológia a kontradikcia však nie sú nezmyselné[.]“ (4.4611). „Tautológia a kontradikcia nie sú obrazmi skutočnosti. Nereprezentujú nijakú možnú situáciu. Pretože prvá pripúšťa *každú* možnú situáciu, druhá *nijakú*[.]“ (4.462). Napríklad tautológiami sú vety logiky (6.1). To,

že veta je tautológiou (kontradikciou), treba vidieť z jej formy, nedá sa to zistiť podobne, ako napríklad možno zistiť pravdivosť nejakej zmysluplnej vety. Keby sme totiž uskutočnili úplnú analýzu tautológie, nenašli by sme mená ničoho, žiadnych predmetov, a preto sa v skutočnosti úplná analýza tautológií (kontradikcií) nedá urobiť. Tautológie teda neobsahujú mená a všetky výrazy, ktoré sa v nich vyskytujú, musia byť zmysluprázdne. Z tohto dôvodu napríklad Wittgenstein upiera význam logickým konštantám (spojkám, kvantifikátorom a iným operátorom). Takže jediný spôsob, ako sa nám môžu vety prezentovať tautologicky alebo kontradiktory, spočíva v tom, že ich forma to ukáže (z formy nejakej zmysluplnej vety ešte nevieme, či je pravdivá alebo nepravdivá). Z tohto dôvodu majú tautológie (a logika) špecifické postavenie: stanovujú hranice toho, čo sa dá povedať za akejkoľvek situácie. Mimo hraníc sveta vymedzených logikou nie je možný žiadny svet a mimo hraníc jazyka vymedzených logikou nie je možný žiadny jazyk. Tautológie teda nepredstavujú žiadne poznanie, ale vymedzujú hranice poznania.

- Podľa Wittgensteina nijaká prírodná veda neobsahuje žiadnu vždy pravdivú alebo vždy nepravdivú vetu, ale zároveň logika ani matematika (ani žiadna iná apriórna disciplína) neobsahuje vetu, ktorej (ne)pravdivosť treba rozhodnúť porovnávaním so skutočnosťou, empiricky. Hranica je veľmi ostrá. (Mimochodom, to zdôvodňuje aj skutočnosť, že v prírodných vedách s čistými argumentmi nevystačíme, ale potrebujeme aj empirický výskum.)

- **Peter Macsovszky: *Filozofia britkých slov* (1-2, s. 140-143)**

- **Nikolaj Alexandrovič Berďajev (*Ríša Ducha a ríša Cisárova*)**

- Príčina mimoriadneho dynamizmu a účinnosti marxizmu-komunizmu je v tom, že nesie v sebe všetky črty náboženstva. Vedecká teória a politická prax by nikdy nemohli zohrávať takú úlohu. V marxizme možno konštatovať tieto náboženské črty: prísny dogmatický systém bez ohľadu na praktickú pružnosť, rozdelenie na ortodoxiu a herézu, nezmeniteľnosť filozofie vedy, posvätné spisy Marxa, Engelsa, Lenina a Stalina, ktoré možno vykladať, ale nemožno o nich pochybovať; rozdelenie sveta na dve časti: veriacich-verných a neveriacich-neverných; hierarchicky organizovaná komunistická cirkev s direktívami zhora; prenesenie svedomia na najvyšší orgán komunistickej strany, na zjazd; totalitarizmus vlastný iba náboženstvám; fanatizmus veriacich; pre heretikov exkomunikácia a trest smrti zastrelením...

- **Nikolaj Alexandrovič Berďajev (*Ríša Ducha a ríša Cisárova*)**

- Verím v pravý aristokratizmus osobnosti, v existenciu géniov a veľikánov, ktorí sú si vždy vedomí povinnosti služby, cítia ju nielen smerom hore, ale aj dole. Neverím však v aristokratizmus skupinový, založený na spoločenskej vyvolenosti. Niet ničoho ohavnejšieho ako je opovrhovanie ľudovými masami tými, kto sa považujú za elitu. Elita sa dokonca môže stať „zberbou“ v metafyzickom zmysle slova, to treba povedať najmä o elite buržoáznej. Je nutné odhaliť nezlučiteľnosť kresťanskej idey kráľovstva Božieho, kresťanskej eschatológie so službou historickým modlám, modlám konzervatívno-tradičným, autoritárskym, monarchistickým, nacionálnym, rodinno-vlastníckym, rovnako ako revolučným, demokratickým a socialistickým.

- **Nikolaj Alexandrovič Berďajev (*Ríša Ducha a ríša Cisárova*)**

- Život dostáva hĺbku a význam len vtedy, ak sa chápe v duchu symbolického realizmu. Viditeľný svet je symbolom sveta neviditeľného. Neviditeľný svet nie je realitou, ktorá by sa nám vnucovala a ktorá by nás k niečomu donucovala, lebo oslovuje slobodu ducha. Pritom to, čo tvorí slobodný duch, je najreálnejšie.
 - (...) skutočnú duchovnú prácu na sebe nemožno stotožňovať s úzkostlivým pridržíavaním sa náboženských dogiem.

- **Róbert Maco: *Russellova slávna Analýza poznania* (1-2, s. 146-149)**

- (...) slávn[u] teóri[u] deskripcií (alebo v širšom zmysle: teóri[u] neúplných symbolov) (...) sám Russell retrospektívne videl ako svoj najdôležitejší príspevok k logike a (...) s veľkým uznaním [sa] [o nej] vyjadrovali už jeho významní súčasníci ako G. E. Moore, F. Ramsey či L. Wittgenstein. Ak celú vec kvôli stručnosti zjednodušíme, Russellov prístup k nej je takýto: slová, ktoré sa vyskytujú v kognitívne zaujímavých vetách, musia mať význam a ich významom je predmet, ktorý označujú. To je nevyhnutné spojenie jazyka so svetom. Treba však pre každý jazykový výraz hľadať nejaký predmet?

Russell prichádza k tomu, že množstvo a povaha entít, ktoré by v takom prípade museli tvoriť svet (denotujúce pojmy, Meinongove „objekty“, Fregeho zmysly), sa o. i. prieči zmyslu pre realitu i princípu ekonomickej v myslení. Navrhne preto chápať väčšinu výrazov bežného i vedeckého jazyka skôr ako neúplné symboly (i keď sa naoko tvária ako úplné), ktoré si ešte len vyžadujú logickú analýzu. V tom sa ukrýva dôležitý poznatok, že gramatická forma vety sa môže zásadne odlišovať od logickej, pričom ignorovanie tohto poznatku môže viesť k neoprávneným úsudkom zo štruktúry konkrétneho jazyka na štruktúru sveta. Pod „logickou formou“

vety pritom treba rozumieť tú podobu, ktorú veta má vtedy, keď jej zložky možno jedno-jednoznačne priradiť k zložkám príslušného faktu. Ak sa teraz spýtame, ako budeme vedieť, či sme už vo svojej analýze dospeli k úplným symbolom, nevyhnutne sa dostávame k základnému Russellovmu epistemologickému princípu analýzy, „princípu oboznámenosti“: Významami úplných symbolov sú entity, s ktorými môžeme byť v bezprostrednom poznávacom vzťahu, ktoré sú akoby rovno „pred našou myslou“ (s. 32) a v tomto zmysle vylučujú akúkoľvek možnosť pochybovania o ich existencii. Všetko ostatné (bežné veci, čísla, atómy atď.) musíme pokladať za odvodené entity, ktoré treba – podľa Russellovej „najvyššej maximy vedeckého filozofovania“ (s. 136) – všade, kde je to možné, nahradiť logickými konštrukciami

Samozrejme, nejde o reálnu výmenu nejakej veci za niečo iné (logickú konštrukciu), ale skôr o nahradenie pôvodného výrazu takým (zloženým) výrazom, ktorý prostredníctvom úplných symbolov, z ktorých pozostáva, transparentne ukazuje konštitúciu vecí z primárnych kognitívnych prvkov. Ak potom prehlásime, že svet sa vlastne skladá práve z týchto bezprostredne prístupných prvkov a ak si ďalej položíme otázku, či sú všetky tieto základné stavebné kamene univerza jedného typu alebo viacerých, ocitneme sa priamo v Russellovej ontológii. (...)

• **Gabriela Gregušová: *Očami Európanov* (1-2, s. 150-151)**

- (...) cudzí pohľad často prispeje k poznaniu viac ako vlastný, ktorý býva poznačený subjektívnosťou, nedostatkom nadhľadu či vedomostí o „inom svete“. Práve pohľad zvonka patrí k najväčším vkladom vedcov, ktorí študovali iné kultúry.

• **Ákos Szilágyi: *Modrý a zelený* (3-4, s. 56-67)**

- Ľudové vrstvy boli odjakživa vnímavejšie na manicheistickú („zelenú“) interpretáciu kresťanstva než na novoplatónsku („modrú“) alebo na dogmu Svätej trojice. Mýtické myslenie delí svet na dve časti (nie je to jeho nedostatok, ale charakteristika), všetko vidí dvojmo (duálne), všetko vysvetľuje pomocou zápasu dvoch síl. Pojmové myslenie sa však nemôže uspokojiť menej ako s troma, pretože si za svoj cieľ pokladá práve vypracovanie pojmového sprostredkovania medzi protikladmi, a nie vyrozprávanie ich turbulentnej histórie. Tam, kde sa z dvojitosti stáva trojitosť, kde na *sprostredkovanie* a/alebo na *odstránenie* meravosti a výlučnosti duálnych protikladov pojmové myslenie utvára triády, nech by to bola triáda nedeliteľnej Svätej trojice alebo dialektická triáda Heglovho systému, tam sa začína špekulácia. A tam, kde sa začína špekulácia, ľud umiera. Od nudy.
- Futbal vychádza vyslovene z mužskej sexuality, dokonca zo samotného pohlavného aktu: skupiny sebeckých spermií sa opreteký predhávajú a vzájomne útočia na obrovské brány-ženské bunky a v okamihu gólu – symbolizujúceho splynutie pohlavných buniek – sa na tribúnach rozhoria ohne radosti a futbalista sa začne orgiasticky zvíjať.

• **Tomáš Forró: *Slovensko a jeho filozofický problém* (3-4, s. 139-140)**

- Či si to už uvedomujeme, alebo nie, náš spôsob myslenia a konania je vždy do veľkej miery výsledkom istého typu chápania sveta a človeka, ktorý musel niekedy niekto sformulovať a ktorý preniká do všetkých sfér pôsobenia spoločnosti.

• **John Moriarty: *Byť tým, kým sme, dinantropom* (3-4, s. 146-156)**

• **Emerson**

- Tá najrozsiahlejšia časť človeka nebola inventarizovaná. Má veľa častí, ktoré možno spočítvať: je sociálny, profesionálny, politický, sektársky, vzdelaný, je v tej či onej skupine alebo združení. Ale aj po tom najvyčerpávajúcejšom súpise tu ostáva oveľa viac toho, čo žiadny jazyk nevypovie. A práve tento zvyšok je tým, čo vzbudzuje záujem.
- Spomeňme si na to, čo odhalil Nietzsche: že v ňom myslí, miluje a nenávidí homo habilis; že v ňom myslí, miluje a nenávidí australopithec; že v ňom myslí, miluje a nenávidí pterosaurus, ichtyosaurus, dinosaur, ľaliotka, krab, trilobit, amonit, riasa – že v ňom myslí, miluje a nenávidí všetko živé, všetko – na ceste od kenozoika, cez mezozoikum až po paleozoikum; že v ňom myslí, miluje a nenávidí prvá bielkovina; že jeho vedomie je jurské, silúrske, prekambričné; že je rovnako druhohorné ako klasické; že je rovnako dryopitécke ako dionýzovské; že je rovnako permské ako apolónske.
- (...) nemecký biológ Haeckel predložil teóriu, v súčasnosti odmietanú, že ontogenéza zhruba opakuje fylogenezu, že v maternici každý z nás opäť prechádza celým priebehom evolúcie. Zjednodušene povedané, vyvíja sa od štádia drobného prvoka, cez štádium ryby, obojživelníka, plaza, cicavca, opice, až po štádium človeka.

Teória, ktorú spochybnili vedci, by však mohla mať ad hoc hodnotu pri našom úsilí porozumieť samým sebe. Isté je, že niektorí z nás sa rodia so žiabrami, iní zasa s chvostom. Isté je, že čuchový mozog prvého cicavca je v nás a má sa k svetu. Okrem toho, stačí len pootvoriť ústa, aby sme videli svoj opičí chrup, svoje opičie očné zuby. Za ad hoc predpokladu, že sme naozaj prekonali všetky z nich. Vďaka tomu môžeme rozumieť samým sebe, keď sa správame ako žraloky či krokodíly, keď ceríme zuby ako paviany.

- Autori a vykonávatelia Francúzskej revolúcie demontovali *ancien régime*. Čo však s naším vnútorným *ancien régime*? Čo s tým, čo vyšlo na povrch v Minotaurovi? Bez námahy to prevzalo moc a všetko malo pod kontrolou, tak ako neskôr v revolučnom Rusku.

- **Samuel Beckett**

- (...) pokrok spočíva v hĺbke.

- **J. B. S. Haldane**

- Mám také podozrenie, že vesmír nie je len divnejší, než sa domnievame, ale ešte divnejší, než sa vôbec môžeme domnievať.

- **Ákos Szilágyi** Útek či odsun? (5-6, s. 7-16)

- Predpokladom demokracie je *dospelý človek*, ktorý má už detstvo – aj politické – za sebou, ktorý sa vie postaviť zoči-voči svojej slobode, nečaká, že jeho problémy a starosti vyrieši niekto iný, nepresúva zodpovednosť za svoje problémy na iných, je schopný sa združovať a konať v ekonomike, politike aj civilnej spoločnosti.

- **Miroslav Beblavý: Budúcnosť je písaná ceruzkou** (5-6, s. 17-24)

- **John Maynard Keynes**

- Myšlienky ekonómov a politológov sú oveľa vplyvnejšie, ako sa všeobecne myslí, a to bez ohľadu na ich pravdivosť. Ich myšlienky v skutočnosti ovládajú svet. Praktickí ľudia, ktorí si myslia, že sú úplne intelektuálne samostatní, sú väčšinou otrokom nejakého dávno prekonaného ekonóma. Šialenci pri moci, ktorí počujú hlasy, väčšinou svoje bláznovstvá skladajú z diela nejakého akademického pamfletistu nedávnej minulosti. Som si istý, že moc záujmových skupín sa absolútne preháňa v porovnaní s postupnou dominanciou rôznych ideí.

- **básnik John Keats**

- (...) budúcnosť je písaná ceruzkou, nie perom.

- **Richard Dawkins: Rasa a stvorenie** (, s. 35-44)

- Pozitívna diskriminácia sa niekedy obhajuje ako odčinenie storočí nespravodlivosti. Ale ako je možné jednoducho odčiniť nejakému jedincovi žijúcemu v súčasnosti zlo, ktoré bolo páchané na dávno mŕtvych príslušníkoch pluralitnej skupiny, do ktorej patrí? Ľudia sú samostatné individúá, ktoré sa navzájom odlišujú od ostatných členov skupiny, než sa ich skupiny líšia navzájom.

- (...) Je možné, že rôzne podmienky na nás vyvíjali selekčný tlak, a to hlavne na tie časti našich tiel, ktoré sú viditeľné – napríklad na pokožku znášajúcu nápor tepla a chladu. Je ťažké nájsť akýkoľvek iný druh, ktorému sa tak dobre darí od trópov až k polárnemu kruhu, od hladiny mora až k výškam Ánd, od vyprahnutých púští až k vlhkosťou presiaknutým džungliam. Takéto odlišné podmienky museli vyvíjať rozličné selekčné tlaky, a bolo by prekvapujúce, keby sa výsledkom ich pôsobenia neoddelili lokálne populácie.

Lovci v hlbokých lesoch Afriky, Južnej Ameriky a juhovýchodnej Ázie sa postupne stali malými – takmer určite preto, že v hustom poraste je výška nevýhodou. Ľudia z vysokých zemepisných šírok, ktorí – predpokladá sa – potrebujú čo najviac slnečného žiarenia, aby si ich telo mohlo vyrobiť D vitamín, majú sivejšiu farbu pokožky než tí, ktorí čelia opačnému problému, karcinogénnym lúčom tropického slnka. Je pravdepodobné, že takýto regionálny výber by obzvlášť výrazne ovplyvnil povrchné znaky, ako je farba pokožky, a zároveň by nechal veľkú väčšinu genómu intaktnú a uniformnú.

- Deti zvyčajne preberú jazyk a náboženské presvedčenie svojich rodičov, i keď (...) prichádza k dostatočnému počtu „omylov“ na to, aby bol život zaujímavý.

- **Teodor Münz: Filozofia slovenských prísloví** (5-6, s. 45-51)

- **slovenské príslovie**

- Ani by sme nevedeli, čo je dobré, keby nebolo zlého.

- **slovenské príslovie**
 - Kto má viac, ten je i viac povinný.
 - (...) v prísloviach nie sú len filozofické, ale aj vedecké postrehy.
- **Leszek Kołakowski: *Nebudem ani pápežom, ani Gretou Garbo* (5-6, s. 56-67) rozhovor Jacka Żakowského**
 - (...) perspektíva nirvány sa pred nami otvorí až vtedy, keď sa dokážeme zriecť všetkých túžob, na minimum ohraničiť vlastné očakávania. Existujú ľudia, ktorí prostredníctvom sebaohraničenia dosahujú duchovné vyslobodenie.
 - (...) múdrosť, poznanie, schopnosť tešiť sa aj z drobných krás môžu do istej miery kompenzovať rozličné nedostatky či bolesti, ktoré každý človek prežíva. Môžem byť osamelý, chudobný, hladný a tešiť sa poéziou. Ale to nie je ľahké. Túto schopnosť treba v sebe vypestovať. Dá sa naučiť tešiť z tej hodnotnej časti sveta, ktorá je nám dostupná. To je dôležité, lebo nám dáva pocit, že svet nie je skonštruovaný iba zo zla, utrpenia, nešťastia a boja.
 - Narkotiká sa berú preto, aby sme si vytvárali ilúzie. Ale keď využívam hodnoty ducha, neprežívam ilúzie. To je pravdivá časť sveta, s ktorou je hodno obcovať, lebo mi dáva pocit, že napriek všetkým hrôzám života, napriek nešťastiam, utrpeniu, bolesti a nedostatku je na tomto svete niečo dobré a krásne. Dokonca aj keď sa učím matematiku, a vďaka tomu pochopím nejaké dôkazy, je to dobro, ktoré mi poskytuje účasť na dobrej strane poriadku tohto sveta.
 - (...) slávu si spravidla možno vydobyť tým, že v dakej oblasti dosiahneme majstrovstvo. Ak niekto myslí na slávu a nie na majstrovstvo, potom v najlepšom prípade dosiahne popularitu.
 - (...) môžeme, a možno je to aj užitočné, veriť s Leibnizom, že žijeme v najlepšom zo všetkých možných svetov. Môžeme tomu uveriť. Ale Leibniz vedel, že túto vieru musíme prijať a priori, lebo Boh musel stvoriť najlepší z možných svetov. Nemohol stvoriť svet, v ktorom by vôbec nebolo utrpenia ani zla. Je to totiž logicky nemožné. Alebo by sme museli byť bezmyšlienkovitými automatmi, bez citov, bez tvorivého zmyslu, neschopnými užívať slobodu. Takže zlo, bolesť, utrpenie je cenou za to, že sme sami sebou.
- **Vladimir Sorokin: *Nič ľahšie ako byť hrdinom* (5-6, s. 70-74) rozhovor Aliny Vituchnovskej**
 - Každý človek, ktorý začne písať, je k tomu nútený, pretože mu v jeho okolí alebo v ňom čosi chýba. A to sa pokúša kompenzovať.
- **Vladimir Sorokin: *Unavená medvedica chce spať* (5-6, s. 75-78)**
 - Noví Rusi zažili vpád vecí ako prví na vlastnej koži, veci im začali padať na vyholené hlavy ako dažď meteoritov. Nie všetci bez ujmy prežili náraz takého Mercedesu 600 a ne jeden rýchlozbohatlík stratil mieru a zmenil sa na päťročného dieťa, zvierajúce drahú hračku rúčkami po lakte zababranými od švajčiarskej čokolády. Tieto deti svoje hračky jednak nechceli pustiť z rúk a jednak potrebovali bezpečné miesto, z ktorého im ich nikto nevezme. Čiže dom. Nielen obyčajný dom, ale vysoko ohradenú pevnosť. Ešte poriadne nepominul boom vecí, už sa v Rusku rozbehol boom stavebníctva.
 - Noví Rusi si stavali komfortné domy, pravé chrámy vecí, mauzóleá, kde západné veci spočívajú ako poklady. Jeden môj známy, bankár, mi nedávno pri pohľade na svoj dom povedal: „Dnes by som si už nepostavil taký dom.“ [.] Vyčakané zámky s malými okienkami a trojmetrovými kamennými múrmi sú ponuré pomníky „zábavných a strašidelných deväťdesiatych rokov“. Vtedy vyrastali ako huby po daždi. Interiéry novoruských kaštieľov sú šokujúco nevkusné a banálne: mramor, pozlátené hrany, porcelán. Len to najdrahšie, hlavne, aby dom nebol prázdny. Domy sa dusili vecami, ľudí v nich ani nebolo treba. Bulímia vecí za éry Jeľcina nebola len syndrómom nových Rusov, aj obyčajní ľudia si nakupovali bez rozmyslu veci, potrebné aj nepotrebné. Celú spoločnosť od novopečených milionárov po bezdomovcov zachvátila neuróza.
- **Viktor Jerofejev: *Radostný pohreb* (5-6, s. 86-91)**
 - Vážnym problémom ruskej literatúry odkiaľživa bol hypermoralizmus, sklon vyvíjať na čitateľa obrovský morálny tlak. Je to chronická choroba, nájdeme ju aj u klasikov devätnásteho storočia, Dostojevského a Tolstého. Možno je to pre západného čitateľa aj niečím zábavné, ako čosi „iné“. Lenže toto „iné“ pričasto odvracalo ruskú literatúru od jej estetických úloh a nechávalo ju jednorozmerne kázať. Často sa literatúra merala jedine stupňom kritiky a vedomia spoločenských problémov.
 - V Rusku sa básnik väčšinou cítil povolaný plniť viac úloh naraz: rolu kňaza, prokurátora, sociológa, experta na otázky lásky a manželstva, ekonóma a mystika. Celé to bolo také náročné, že spisovateľ bol často ako literát len amatér, bez citlivosti na zvláštnosť umeleckého jazyka, myslenia v obrazoch a paradoxoch.

- **Peter Macsovszky: *Krajinomalba ruskej duše* (5-6, s. 150-153)**

- **Nikolaj Alexandrovič Berďajev (*Pramene a zmysel ruského komunizmu*)**

- Lenin bol vášnivý a presvedčený ateista a náboženstvo nenávidel. (...) Lenin veľmi z vulgarizoval Marxovu ideu náboženstva, ako leninovci z vulgarizovali samého Lenina. Lenin bol takmer génium hrubosti. Taký bol jeho štýl. (...) No v Leninovom bohoborectve niet hĺbky, niet hlbinných motívov Feuerbacha a Nietzscheho, niet toho, čo rozvíjal Dostojevskij, niet vnútornej dramatickosti.

- **Nikolaj Alexandrovič Berďajev (*Pramene a zmysel ruského komunizmu*)**

- Asketické pravoslávie pochybovalo o opodstatnenosti kultúry, malo sklon vidieť v kultúrnej tvorbe čosi hriešne. Prejavilo sa to v mučivých pochybnostiach veľkých ruských spisovateľov o opodstatnenosti ich literárnej tvorby. Náboženské, mravné a sociálne pochybovanie o opodstatnenosti kultúry je typický ruský motív. U nás sa ustavične pochybovalo o opodstatnenosti filozofickej a umeleckej tvorby.

- **Nikolaj Alexandrovič Berďajev (*Pramene a zmysel ruského komunizmu*)**

- Rusi majú mimoriadnu schopnosť osvojovať si západné idey a učenia a svojrázne ich prepracúvať. No ruská inteligencia si západné idey osvojovala väčšinou dogmaticky. To, čo bolo na Západe vedeckou teóriou, podliehajúcou kritike, hypotézou, alebo v každom prípade pravdou relatívnou, čiastkovou, ktorá si nerobila nároky na všeobecné uznanie, u ruských inteligentov sa zmenilo na dogmu, čosi ako náboženské zjavenie.

- **Nikolaj Alexandrovič Berďajev (*Pramene a zmysel ruského komunizmu*)**

- Pre ruský národ je rovnako príznačný aj prírodný dionýzizmus, aj kresťanský asketizmus. Ruský človek stál pred nesmierne ťažkou úlohou sformovania a zorganizovania svojej rozsiahlej krajiny. Rozsiahlosť ruskej krajiny, nejestvovanie hraníc a medzí sa prejavili aj v skladbe ruskej psychiky. Krajinomalba ruskej duše zodpovedá krajinomalbe ruskej krajiny, tá istá bezhraničnosť, beztvarosť, upriamenosť na nekonečno, šírka.

- **Nikolaj Alexandrovič Berďajev (*Pramene a zmysel ruského komunizmu*)**

- Tolstoj je umelec ustáleného a sformovaného všedného života. Dostojevského romány sú tragédiami, Tolstého romány epopejmi. Tolstému ako umelcovi nie je vlastný profetizmus, neobracia sa do budúcnosti. Dynamizmus a profetizmus Dostojevského súvisí s tým, že ho celého pohltil problém človeka, je antropológ. V Tolstého umení – jeho román je najdokonalejším útvarom vo svetovej literatúre – je ľudský život ponorený do života kozmu, do kolobehu kozmického života. Dostojevskij je v dejinách, Tolstoj v kozme. (...) V povedomí bol však Tolstoj revolucionár, usvedčovateľ nepravdy v živote sveta, anarchista a nihilista vystupujúcim s neslýchaným radikalizmom proti svetovým dejinám i proti civilizácii. Človek sa nemá podriaďovať zákonu Pána nad životom, Bohu. (...) Dostojevskij hlásal duchovný komunizmus, zodpovednosť všetkých za všetkých.

- **Jorge Luis Borges: *Koľko trvá peklo* (9-10, s. 54-56)**

- **[Pod peklom]** Nemám na mysli zjednodušenú mníšsku mytológiu – výkaly, rošty, plamene a vidly – ktorá sprevádza predstavy o pekle a ktorú nečestne opakovali všetci spisovatelia na hanbu svojej predstavivosti.
 - (...) nesmrteľnosť nie je atribútom hriešnej ľudskej povahy, ale je darom Boha v Kristovi. Nemôže byť zameraná proti jednotlivcovi, ktorému sa udeľuje. Nie je prekliatím, je darom. Kto si ho zasluhuje, zasluhuje si ho v nebi; kto je toho daru nehodný, *zomiera, aby zomrel*, ako píše Bunyan, zomiera bezo zvyšku. Peklo sa podľa tejto zbožnej teórie stotožňuje s rúhavým ľudským jedincom, na ktorého Boh zabudol.
 - (...) zvečňovať trest znamená zvečňovať zlo. **[Evanjelický teológ Rothe v roku 1869]** Tvrdí, že Boh pre svoj svet nemôže chcieť *takúto* večnosť. Predpoklad, že hriešny človek a diabol sa ustavične vysmieľajú dobromyseľným zámerom Boha, považuje za poburujúci.
 - A teraz prechádzam (...) k uvedeniu dôvodov, ktoré vypracovalo ľudstvo na potvrdenie večnosti pekla. Zhrniem ich podľa dôležitosti. Prvý dôvod je disciplinárny. Postuluje, že strach pred trestom spočíva práve v jeho večnosti a že vystaviť túto večnosť pochybnostiam znamená oslabiť efektívnosť dogmy a urobiť z nej diablovu hračku. Je to policajný dôvod a myslím, že si nezasluhuje, aby som sa zaoberal jeho popieraním. Druhý dôvod sa dá sformulovať takto: *Trest musí byť nekonečný, lebo aj vina je nekonečná, lebo ide o nedovolené činy proti majestátu Pána, ktorý je nekonečnou bytosťou*. Už sa poukázalo, že tento dôkaz dokazuje iba to, že môžeme usúdiť, že nedokazuje nič – dokazuje, že existuje dedičný hriech, lebo ani jeden hriech sa nedá odpustiť. Dodávam, že tu ide o dokonalý prípad scholastickej frivolnosti a že falošnosť tohto dôkazu spočíva v pluralite významov slova *nekonečný*, ktoré v aplikácii na Pána znamená *nepodmienený*, v aplikácii na trest znamená *neprerušovaný* a v aplikácii na vinu znamená nič, čo by som vedel pochopiť. Okrem toho: argumentovať tým, že nejaké previnenie je nekonečné, lebo je

previnením proti Bohu, ktorý je nekonečnou bytosťou, je to isté, ako argumentovať, že toto previnenie je sväté, lebo Boh je svätý, alebo to isté, ako myslieť si, že nadávky tigrovi by mali byť pruhované.

Zostáva ešte tretí argument, jediný, ktorý uznávam. Mohli by sme ho sformulovať takto: *Nebo a peklo sú večné, lebo ich večnosť si vyžaduje vážnosť slobody vôle; buď máme schopnosť konať navždy, alebo je naše „ja“ klamlivé. (...)*

- **Jorge Luis Borges: Večný beh Achilla a korytnačky** (9-10, s. 57-)

- (...) prejsť tento konečný priestor [trať Achilla a korytnačky] si vyžaduje čas deliteľný donekonečna, ale nie nekonečný (Mill, *Systém logiky*, piata kniha, siedma kapitola).